

*Шеремета Л. П.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
Міністерства охорони здоров'я України*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПОНЯТТЯ ПРО ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Анотація. Здійснено історико-лінгвістичне дослідження становлення та розвитку медичної термінології – професійно орієнтованої мови, основою якої є спеціальна лексика, яка номінує певний комплекс понять і застосовується в конкретній науці. Визначено її значення для медичної науки, багатогранність якої породжує велику кількість знань і вимагає професійного оволодіння мовою відповідної спеціальності – сукупністю мовних засобів, які використовуються для досягнення порозуміння у професійно обмеженій сфері спілкування.

На основі аналізу наукової літератури окреслено основні етапи становлення медичної термінології. Встановлено, що поняття термінології як галузі науки пов'язане з іменем Ойгена Вюстера, який і заклад основи науки про терміни. Доведено, що у 30-х роках ХХ століття на стику лінгвістики, логіки, інформатики, психології та інших наук виокремилася термінознавство як сучасна наука, основним предметом якої є висвітлення питання взаємодії термінів із літературною лексикою, проблематика основних понять науки про терміни, класифікація термінів, вивчення їх структурно-семантичних і граматичних особливостей, джерел походження, а також методики перекладу з однієї мови на іншу, тобто стандартизації термінів.

Розмежовано поняття «термінологія», «терміносистема» та «термін». Під термінологією розуміють усю сукупність термінів як мовних одиниць, об'єднаних логіко-поняттєвими зв'язками, що відображають відношення, які об'єктивно склались у відповідній галузі й обслуговують сферу знань, пов'язаних із певною системою понять. Термінології є джерелами терміносистем, але, на відміну від термінології, терміносистема формується не разом із формуванням певної науки, а відповідно до етапів формування теорії або теорій цієї науки. Терміносистема – це система термінів у певній галузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію. Основою будь-якої терміносистеми, як і термінології, є термін – слово або словосполучення, яке є органічним (системним чи позасистемним) елементом термінологічного реєстру і позначає певне поняття у тій чи іншій галузі людської діяльності.

Ключові слова: термінознавство, термінологія, терміносистема, термін, медична терміносистема.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Наукова термінологія у будь-якій галузі відіграє важливу роль, оскільки відображає певні поняття в системі найменувань, що застосовуються в конкретній науці. Особливим є її значення для медичної науки, багатогранність якої породжує велику кількість знань і вимагає професійного оволодіння мовою від-

повідної спеціальності – сукупністю мовних засобів, які використовуються для досягнення порозуміння у професійно обмеженій сфері спілкування.

Сучасна медицина послуговується належним чином організованою професійно орієнтованою мовою, основою якої становить спеціальна лексика. Фахова мова є природним середовищем виникнення та функціонування термінів, які номінують комплекс медичних понять і розглядаються як її центральні компоненти. Саме терміносистеми (термінологія) і становлять основу професійної мови лікаря. Як наслідок, основне завдання закладів медичної освіти – підготовка висококваліфікованих фахівців-медиків, що і передбачає їх «термінологічну підготовку у межах не лише розуміння термінів, а й уміння фахово грамотно послуговуватися ними у практичній чи науковій діяльності як в усній, так і в письмовій формах» [3, 5]. Це зумовлено тим, що термін посідає важливе місце на усіх етапах медичної освіти, оскільки виступає як інструмент пізнання і як засіб, що закріплює його результат.

В умовах сучасної міжнародної та міжнаціональної комунікації випускник медичного закладу освіти повинен не лише мати ґрунтовні фахові знання і навички, що відповідають міжнародним стандартам, а й бути інтелектуально розвиненою людиною, обізнаною з культурним та науковим надбанням людства, особливо в медицині, вільно послуговуватися науковою медичною термінологією. Слушною є думка, що «у наш час український лікар у лексиці використовує медичні терміни традиційно українські, терміни-інтернаціоналізми грецького та латинського походжень, терміни-західноєвропейські, що з'явилися з виникненням нових напрямів і галузей науки, а також латинські терміни, що лягли в основу Міжнародної номенклатури і переважно не мають відповідників у рідних мовах» [6, 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Упродовж останніх років щораз частіше в науці, зокрема лінгвістиці, актуалізується увага на мові медицини, про що свідчить низка вагомих наукових студій. Так, термінологію фахових мов ґрунтовно досліджували українські вчені В.І. Карабан, Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. У медичному термінознавстві зафіксовано багатий досвід дослідження окремих аспектів, наприклад історичного – В.В. Німчук, В.А. Передрієнко, М.Н. Чернявський; питанням радіологічної медицини займалися І.В. Корнейко, шкірних хвороб – Т.О. Петрова, судово-медичної медицини – Т.В. Лепеха, клінічної медицини – Н.В. Місник. Проблемою перекладу та упорядкування медичної термінології займаються

О.П. Снежик, Ю.О. Бондар. Варто зауважити, що найбільш розгалужену класифікацію термінів надає В.І. Карабан. Питанню медичного дискурсу присвячені праці Дж. Вілса, Дж. Ерітеджа, Д. Майнарда, Н.П. Литвиненко, Л.Б. Шутак, О.С. Шаніної. У більшості праць спостерігаємо аналіз терміносистем загалом. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві відчувається брак ґрунтовних наукових розвідок, присвячених вивченню теоретичних основ дослідження медичної термінології.

Мета статті – розкрити теоретичні основи медичної термінології в контексті сучасної мовної ситуації.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній лінгвістиці перші спроби аналізу медичної термінології мають свою історію. Так, у XVIII столітті вже систематично класифікували захворювання, діагнози, дані операцій, лікування; збереглися й повідомлення про догляд за пацієнтами з різним рівнем деталізації (маємо на увазі праці «Лондонські рахунки смертності» Джона Гранта, «Nosologia methodica» Франсуа Боссе де Лакруа, «Genera morborum» Ліннея, «Synopsis nosologiae» Вільяма Каллена).

Саме ж поняття термінології як галузі науки пов'язане з іменем Ойгена Вюстера, який у 1931 році написав докторську дисертацію «Международное нормирование речи в технике и электронике» [11], в якій заклав основи науки про терміни. На підставі положень цієї роботи діє і донині Міжнародний термінологічний комітет. Сам же вчений став основоположником Віденської школи термінознавства (в історії термінологічної науки відомі ще Московська, Ленінградська та Празька школи термінознавства). Ойген Вюстер вважав, що важливим у процесі термінотворення є надання переваг грецьким та латинським основам під час виділення термінів із лексичної сфери національної мови (важливим при цьому залишалося поняття «соперб», від якого і походить термін). Продовжив його справу Х. Фельбер – автор першого міжнародного навчального посібника з термінології «Terminology Manual» [10].

Саме в цей час з'являється праця засновника Московської школи термінознавства Д.С. Лотте, що присвячена відбору та стандартизації термінів. Робота має монографічний характер і призначена для спеціалістів різних галузей науки та техніки, оскільки «освоєння і масове оволодіння технічними знаннями потребували правильної, єдиної і зрозумілої термінології» [4].

Заслугою вчених Московської школи термінознавства, зокрема С.А. Чаплигіна, Е.К. Дрезина, Г.О. Вінокура, є спроба визначити проблематику термінознавства та основні його завдання – основи термінологічної теорії та практики, а відтак – основні засади термінології як науки.

У II половині XX століття з'являється й Ленінградська школа термінознавства, що займалася:

– питаннями історичного термінознавства (Л.Л. Кутіна, Ф.П. Сороколетов, Щ.Д. Коновалова);

– виданням перших підручників із термінознавства (А.Д. Хаютін «Термін, термінологія, номенклатура» (1972 р.), О.С. Ахманова «Terminology: Theory and Method» (1977 р.);

– виокремленням рядів різновидів власне термінів (загальнонаукові та спеціальні, власні й запозичені, терміни мови й терміни мовлення, теоретичні й емпіричні, псевдотерміни) та основних напрямів термінознавства у вигляді самостійних дисциплін, таких як: термінографія, термінологічне редагування, зіставне термінознавство, галузеве термінознавство).

Заслугою ж Празької школи термінознавства, найвідомішим представником якої був Л. Дрозд, є структурний та функ-

ціональний опис спеціальних терміносистем, стандартизація спеціальних мов та термінології.

Опрацювання наукової літератури з питань термінології дає можливість стверджувати, що у 30-ті роки XX століття на стику лінгвістики, логіки, інформатики, психології та інших наук виокремлюється термінознавство як сучасна наука: досліджуються питання взаємодії термінів із літературною лексикою, формується проблематика основних понять науки про терміни, класифікуються терміни, вивчаються їх структурно-семантичні і граматичні особливості, джерела їх походження, розробляється методика перекладу з однієї мови на іншу; важливим залишається питання стандартизації термінів, когнітивних аспектів їх вивчення.

На сучасному етапі виділяють низку незалежних напрямів дослідження у термінознавстві:

– теоретичне – вивчає закономірності розвитку і вживання спеціальної лексики;

– прикладне – займається встановленням практичних принципів та рекомендацій з метою створення нових термінів, їх оцінкою, описом, редагуванням, упорядкуванням, створенням, перекладом і використанням;

– загальне – вивчає найзагальніші якості, проблеми та процеси, що стосуються спеціальної лексики;

– галузеве – займається вивченням спеціальної лексики й понять, які належать до окремих сфер знань конкретних мов;

– типологічне – займається порівняльним дослідженням особливостей окремих термінологій з метою визначення спільних рис і відмінностей окремих терміносистем;

– порівняльне – займається порівняльним вивченням спільних і відмінних рис лексики різних мов, наприклад української та англійської;

– семасіологічне – займається вивченням проблем, що пов'язані із значенням (семантикою) спеціальних лексем, зміною значень й різноманітними семантичними явищами – полісемією, омонімією, синонімією, антонімією;

– ономасіологічне – вивчає структурні форми спеціальних лексем, займається процесом найменування спеціальних понять і вибором оптимальних форм найменування;

– історичне – вивчає історію термінів та терміносистем для того, щоб виявити тенденції їх утворення та розвитку, що дає змогу дати правильні рекомендації стосовно їх упорядкування;

– функціональне – пов'язане з вивченням сучасних функцій терміна в різних текстах та ситуаціях професійного спілкування і підготовки спеціалістів, а також досліджує особливості використання термінів у мові та комп'ютерних системах;

– когнітивне або гносеологічне – займається дослідженням ролі термінів у науковому мисленні та знаннях.

Як самостійні розділи термінознавства можна розглядати також термінознавчу теорію тексту; ця теорія займає позицію між термінознавством і власне теорією тексту та займається питаннями типології текстів (де наявні терміни), термінологічним аналізом тексту і текстовим аналізом терміна.

Головною категорією у термінознавстві є поняття «термін». Є ще певні сукупності мовних одиниць, що мають назви «термінологія» та «терміносистема». Ці сукупності також є предметом досліджень у термінознавстві (див. рис. 1). Отже, термінознавство – «це наука, що вивчає терміни, термінології й терміносистеми, закономірності їх створення і функціонування» [7].

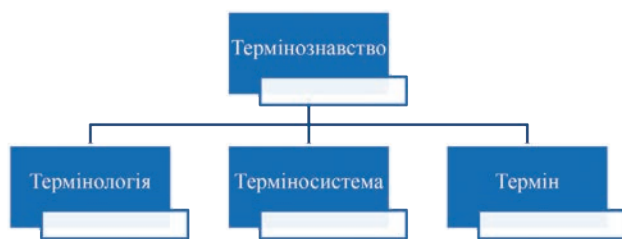

Рис. 1. Основні поняття термінознавства як науки

Під термінологією розуміють усю «сукупність термінів як мовних одиниць, об'єднаних логіко-поняттєвими зв'язками, що відображають відношення, які об'єктивно склались у відповідній галузі, і обслуговують сферу знань, пов'язаних її системою понять» [8, с. 62]. Типовим для формування термінології певної галузі є запозичення термінів або цілої термінології. Термінології є джерелами терміносистем, але, на відміну від термінології, терміносистема формується не разом із формуванням певної науки, а відповідно до етапів формування теорії або теорії цієї науки.

Термінологія є джерелом терміносистеми. Погоджуємось із думкою О.С. Петриної про те, що «різницю між термінологією і терміносистемою вбачаємо у тому, що термінологія – це сукупність лексичних одиниць, яка формується поступово, відповідно до етапів формування науково-професійної галузі, тоді як терміносистема – це ієрархічна система термінів, впорядкована термінознавцями та фахівцями відповідних наукових галузей» [5, с. 64].

Основною будь-якої терміносистеми, як і термінології, є термін. Узагальнивши та уточнивши вищенаведені дефініції, можна подати таке визначення поняття «**термін**» (від грец. *τέρμα* 'кінець, межа'): «слово або словосполучення, яке позначає певне поняття в певній галузі людської діяльності: науці, техніці, культурі, спорті, мистецтві тощо» [2, 3; 1, 5]. Це розуміння терміна закріпилося у традиційній лінгвістиці, яка розглядає термін як слово або словосполучення, яке є органічним (системним чи позасистемним) елементом термінологічного реєстру і позначає певне поняття у тій чи іншій галузі людської діяльності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, у науковій розвідці розмежовано поняття термінознавства, термінології, терміносистеми та терміна. Термінознавство як наука вивчає терміни, термінології й терміносистеми, закономірності їх утворення та функціонування. Термінологію визначаємо як сукупність лексичних одиниць, яка формується відповідно до етапів розвитку науково-професійної галузі та є джерелом терміносистеми – ієрархічної системи термінів, впорядкованої термінознавцями та фахівцями відповідних наукових галузей.

Література:

1. Вакулєнко М.О. Російсько-український словник фізичної термінології. Київ: Поліграф. центр Київськ. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 1996. 236 с.
2. Вакулєнко О.М. Підвалини для науки термінології е! Київський університет. – Березень 1994 року. № 3 (1987). С. 3–4.
3. Закалюжний М.М., Андрейчин М.А., Комаровський Р.Р. Клінічна латина з англійськими та українськими відповідниками. Тернопіль: ТДМУ, 2017. 832 с.

4. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва: Из-во Академии наук СССР, 1961. 158 с.
5. Пертина О.С. Провідні характеристики термінології та терміносистеми. Science and Education a New Dimension. Philology, VI(51). Issue: 176, 2018. С. 62–65.
6. Пиріг Л.А. Українська мова і термінологія як засіб спілкування українського лікаря. Актуальні проблеми медичної термінології. Львів, 1993. С. 19.
7. Термінологія у професійному спілкуванні. Лексико-семантичні відношення в науковій термінології. Особливості української медичної термінології. Матеріали для підготовки до заняття. Режим доступу: <https://moodle.tdmu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=171784>
8. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник для мед. ВНЗ. Київ, 2017. 360 с.
9. Шеремета Л.П. «Лексико-семантичний та структурно-граматичний аспекти медичної термінології (на матеріалі підручника «Color Atlas of Medical Microbiology»)». Тернопіль, 2020. 75 с.
10. Felber J.H. Terminology Manual. Paris: Unecko/ Infoterm, 1984. 426 p.
11. Wuster E. Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektronik. Berlin, 1931. 431 p.

Sheremeta L. Theoretical basis of medical terminology research: concepts of terminology

Summary. It was made the historical-linguistic study of the formation and development of medical terminology of a professionally oriented language, the basis of which is a special vocabulary that nominates a certain set of concepts and is used in a particular science. Its significance for medical science is determined, the versatility of which generates a large amount of knowledge and requires professional mastery of the language of the specialty – a set of language tools which are used to achieve understanding in a professionally limited field of communication.

The main stages of formation of medical terminology, which are based on the analysis of the scientific literature, are outlined. It has been established that the concept of «terminology» as a branch of science is associated with the name of Eugene Wuster, who laid the foundations of the science of terms. It is proved that in the 30s of the XX century at the junction of linguistics, logic, computer science, psychology and other sciences stood out terminology as a modern science, the main subject of which is to cover the interaction of terms with literary vocabulary, the basic concepts of terms science, classification of terms, study of their structural-semantic and grammatical features, sources of origin, as well as methods of translation from one language to another which means standardization of terms.

The concepts of «terminology», «terminology» and «term» are distinguished. Terminology is understood to be the whole set of terms such as linguistic units, united by logical-conceptual connections that reflect the relations that have objectively developed in the relevant field and serve the field of knowledge related to a particular system of concepts. Terminology is the source of terminological systems, but, unlike terminology, the terminological system is formed not together with the formation of a particular science, but according to the stages of formation of the theory or theories of this science. A terminology system is a system of terms in a particular field of scientific or technical knowledge that serves a scientific theory or scientific concept. The basis of any terminology system, as well as terminology, is a term – a word or phrase that is an organic (systemic or non-systemic) element of the terminological register and denotes a certain concept in a particular field of human activity.

Key words: terminology, terminology, terminology, term, medical terminology.